
УДК 81(477.42)

Тетяна Черненко

Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир

ГЕОГРАФІЧНІ ТЕРМІНИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛІСУ В ГОВІРКАХ ЖИТОМИРЩИНИ

У статті проаналізовано назви на позначення лексико-семантичної групи 'ліс (у загальному значенні)' в говірках Житомирської області у зіставленні з українською літературною мовою, діалектною та іншими слов'янськими мовами.

Ключові слова: *апелятив, географічний термін, лексема, номен.*

Географічна термінологія — це архаїчний шар лексики, який був і є об'єктом дослідження мовознавців-славистів: І.Я. Яшкіна, П. Нітче (Nitsche), Й. Шютца (Schütz), Р.Н. Малько (Малько), М.І. Толстого, М.В. Никончука, М.Й. Онишкевича, Т.О. Марусенко, П.С. Лисенка та ін. За останні десятиліття активізувалося вивчення географічної термінології окремих регіонів України. Здійснено ряд дисертаційних досліджень з географічної термінології: Є.О. Черепанова, О.К. Данилюк, Т.В. Громко, С.В. Шийка. На їхній основі укладено лексикографічні праці з географічної термінології Чернігівщини та Сумщини (Є.О. Черепанова), Волині (О.К. Данилюк), Кіровоградщини (Т.В. Громко), Ровенщини (С.В. Шийка). Географічні терміни Житомирщини привертали увагу М.В. Никончука (Никончук 1979, Никончук 1994), Т.О. Марусенко (Марусенко), П.С. Лисенка (Лисенко 1961, Лисенко 1974) та ін., проте системний опис географічної термінології регіону досі відсутній.

У колі вивчення слов'янської архаїки дослідження з української географічної термінології деревлян займає важливе місце в межах інших тематичних і лексико-семантичних груп. Географічні терміни, сформовані на старожитніх

© Т.Ю. ЧЕРНЕНКО, 2017

українських діалектах, успадкували мовну спадщину (традиції) своїх попередників — праслов'ян і продовжували розвиватися завдяки розширенню лексичних значень уже існуючих мовних одиниць відповідно до нових історичних і культурних вимог місцевої людності [1: 15].

Житомирська область — єдина область України, територія якої розташована на стику трьох наріч: північного, південно-західного та південно-східного. На сучасній території північного наріччя знаходилися давні поселення деревлян, які займалися мисливством і бджільництвом, а на території південно-східного та південно-західного наріччя проживали поляни, які займалися землеробством і скотарством. Історичне протиставлення цих поселень за основними видами діяльності відобразилося також у сучасному мовленні: північне наріччя протиставляється двом південним. Говіркове протиставлення позначилося на формуванні географічної термінології, яка ввібрала в себе давній шар лексики і зберегла його до наших днів.

Житомирщина — це край лісів (які займають 33,6 % загальної площі області), тому поняття лісу, виду лісу, його ознак та характеристик диференційоване й представлене значною кількістю лексем, які передають найтонші відтінки значень. Один із найпоширеніших географічних термінів на досліджуваній території — *ліс*, який здавна властивий для Житомирщини.

Поняття 'ліс (у заг. значенні)' на досліджуваній території реалізується в таких географічних термінах: *л'ес, л'е'с, ліс, лі'с, лі^ис, бір, бор, гай, деревняк, пуца. Ліс* — одна з основних лексем цієї лексико-семантичної групи, яка походить від псл. **lěsz* 'простір, порослий деревами; дерево як будівельний матеріал' (ЕСУМ 3: 265—266). З другої пол. XX ст. номен *ліс* позначає 'велику площу землі, зарослу деревами і кущами' (СУМ IV: 522—523). На обстеженій території слово побутує з аналогічним значенням.

Письмові фіксації вживання номена *ліс* на території Житомирщини засвідчують з XVI ст.: з *лесы и (з) заросльми, з реками, з ставы и (з) ставицями, ре(ч)ками и (з) болотами, з ловы пташими и (з) вери(н)ны(ми), з бо(б) ровыми гоны и зо всими и(х) пожи(т)ками*, 1577 р. (ВГ: 204), *неподалеко отъ того села ШЕ(р)иневи(ч), в лѣсѣ, бы(д)ла шохъ [!] его власного, котороє, де(и), былъ есми в то(м) лѣсѣ на наши мѣ(л)*, 1583 р. (АКЖМУ: 67). У XVII ст.: *до мѣтєчка Вчораишого, села Лебединецъ и инъшихъ належачихъ праву своему непо^длегкихъ тежъ кгрунтувъ, луки, сеножати и лесу*, 1635 р. (АЖГУ: 150).

Функціонування терміна *ліс* у значенні 'лісу як заг. назви' охоплює весь обстежений говірковий масив, проте в окремих районах він побутує в інших формах: *л'ес, л'е'с, лі'с, лі^ис* (див. також ЗЛА: *l'is* (с. Велика П'ятигірка Бер; с. Кам'янка Жт; с. Гульськ Н-В; с. Борщів Рд), *l'i_es* (с. Хочине Ол; с. Гладковичі Ов), *l'es* (с. Підлуби Єм; с. Норинськ Ов) (ЗЛА: карта №11). Майже в усіх центральних, південних, західних та східних районах області побутує лексема *ліс* на позначення поняття 'ліс (у заг. значенні)'. У північних районах переважає вживання лексеми *л'ес* для репрезентації семи 'ліс (у заг. значенні)'. У Єм, К-1, Ол та Нр паралельно фіксуються

лексеми *ліс* та *л'ес*, оскільки вони знаходяться на межі між говірками північного та південних наріч. Поширення форм *л'е'с*, *лі^ис* та *лі^ес* обмежується кількома нп. Номен *л'е'с* засвідчений у північних районах: Ов (сс. Білка, Бондарі, Мощаниця, Норинськ, Папірня, Підвелідники, Сорокопень, Черевки), Єм (сс. Велика Глумча, Лука, Мала Глумча, Малоглумчанка) та Ол (с. Зубковичі). Лексему *лі^ес* відзначено в Ов (сс. Велика Фосня, Заріччя, Нові Велідники, Острів, Прибитки, Старі Велідники), К-1 (сс. Броди, Гулянка, Першотравневе, Ушиця), Єм (сс. Михайлівка, Підлуби) та поодинокі у Н-В (с. Гульськ) і К-2 (с. Слобідка). Форма *лі^ис* трапляється лише в чотирьох нп Нр (сmt Народичі, сс. Селець, Снитище, Старий Дорогинь).

На обстеженій території України побутує форма *ліс*, тільки у центральній Україні (Кіровоградщина) сему 'ліс (у заг. значенні)', окрім лексеми *ліс*, репрезентують ще й такі номени: *гурé*, *зелénка* та *левада* (Громко: 66, 85, 109—110). Номен *ліс* у значенні географічного терміна побутує й у інших слов'янських мовах: рос. діал. *лес* (СРНГ 16: 368), блр. діал. *лес* (Яшкін: 105), чes. діал. *les* (Малько: 6), слв. *les* (SSJ II: 33), с.-х. *lijes* (Schütz: 59—60).

За даними анкетування та експедиційними матеріалами, зібраними на території Житомирської області протягом 2012—2015 рр., у низці нп Житомирщини паралельно з лексемою *ліс* як синонім уживається термін *бір* (*бор*) на позначення 'лісу як заг. назви'. Для західнополіських та середньополіських говорів характерне вживання номена *бір* у значенні 'хвойний ліс' [1: 61] або інше значення, яке маніфестує сему 'сосна', напр.: 'сосновий ліс', 'сама сосна', 'будь-який ліс, але більше — сосновий і на підвищенні' (Никончук 1979: 55). Лексема *бір* (*бор*) має праслов'янське походження < **borъ* 'сосна; сосновий ліс' (ЕСУМ 1: 200—201). У XVI — першій пол. XVII ст. номен *боръ* (*буръ*) на території України побутував на позначення '(хвойного лісу) бору' (СУМ XVI—I пол. XVII 3: 38—39). У сучасній українській літературній мові лексема *бір* уживається в значенні 'сосновий або інший шпильковий ліс; також мішаний ліс із переважанням сосни // взагалі будь-який ліс' (СУМ I: 188).

Найраніша писемна згадка слова *бір* (*бор*) у значенні 'ліс' на території Житомирської області за відомими історичними джерелами фіксується з XVI ст.: *зо(в)сими кгру(н)ты, з селищами, с по(л)ми и сеножа(т)ми, з древо(м) бо(р)тны(мъ), з боры и ду(б)ровами, пашны(ми) и непашны(ми)*, 1577 р. (ВГ: 204), пор. XVII ст.: *мы по(д)даные его мл(с)ти князя Романа Ружи(н)ско(з)[о] (з) Зарубич и (з) Волицы, и тое древо в бору и (в) дуброве в лесо(х) мы порубали за ро(с)казанемъ его мл(с)ти князя пна нашего*, 1605 р. (Ділова мова: 77); *з бо(р)тниками и (з) возами, вехавши в бо(р) тыхъ же протe(с)туючихъ*, 1649—1650 рр. (Там само: 208). Діючим залишається цей термін на території області й у XIX ст.: *тѣ выше прописанные имѣнія и всѣ части съ полями... сѣнокосами, борами, лѣсами корчмами, арендами*, 1858 р. (ДАЖО ф.13, оп. 1, спр. 129, арк. 325 зв.); *въ срединѣ окружной межи земель вольныхъ людей въ уроч. Кривая рѣчка, боръ (около барсучины)*, 1888 р.

(ДАЖО ф. 135, оп. 1, од. зб. 1, арк. 167 зв.). Староукраїнський географічний термін *борь* у ХІХ ст. засвідчується як назва урочища: *они знають урочища: Борь, Замошьє и Чертовець*, 1888 р. (ДАЖО ф. 135, оп. 1, од. зб. 1, арк. 234 зв.—235), хоч саме урочище під такою назвою, можливо, існувало значно раніше. У вищезасвідчених прикладах ХVІ—ХVІІ ст. привертає увагу, що в історичних матеріалах простежується протиставлення термінів *бор* — *дуброва*, а в ХІХ ст. *бор* — *ліс* як ‘хвойний ліс’ — ‘листяний ліс’.

М.В. Никончук у «Лексичному атласі Правобережного Полісся» окреслив територію поширення фонетичних варіантів лексеми *бір*: *бър* (сс. Степанівка, Старосілля, Путиловичі Лг; смт Народичі, сс. В’язівка, Селець Нр; с. Жужель Єм; сс. Жадьки, Очеретянка Чрн), *б’ір* (с. Лісівщина К-1; с. Дідовичі Н-В; с. Курне Пл; с. Кмитів К-2 та сс. Лука, Піски Жт), *бѐр* (с. Іванівка Мл), словосполучень *бор соснóви* (с. Біла Криниця Рд), *соснóвий бор* (с. Велика Горбаша Чрн), *соснóвий б’ір* (сс. Миролюбівка, Великі Лісівці Пп), *соснóв’ї бър* (с. Ласки Нр; с. Білокоровичі Ол) на позначення ‘назви для соснового лісу’ (Никончук 1994: карта № 29). Уживання поданих лексем в інших значеннях дослідник не зафіксував. У результаті обстеження території українського й білоруського Полісся, Прикарпаття та Росії, значну увагу семантиці досліджуваної лексеми приділив М.І. Толстой [Докладніше див.: 5: 48; 6: 22—42].

За нашими експедиційними дослідженнями 2012—2015 рр., на Житомирщині паралельно до лексеми *ліс* на позначення ‘лісу як заг. назви’ вживається термін *бір* у таких нп: сс. Журбинці, Іванківці, Осикове Бер; сс. Минійки, Старосільці К-2; смт Іванопіль, сс. Дібрівка, Медведиха, Троща Чд. Номен *бор* функціонує паралельно з *л’ес* на позначення ‘лісу (в заг. значенні)’ у смт Лугини, сс. Крупчатка, Лугинки Лг; сс. Бондарі, Папірня Ов. Уживання лексеми *бір* (*бор*) в обстежуваному регіоні на позначення ‘лісу’ охоплює незначну кількість нп. Для південних районів області характерне використання лексем *бір* та *ліс*, а для північних — *бор* і *л’ес*.

Нині у говірках Житомирщини лексема *бір* (*бор*) має широку амплітуду семантичних коливань, але всі ці значення об’єднує те, що вони стосуються поняття ‘лісу’. Апельтив *бір* (*бор*) ілюструє такі значення: 1) *бір* (Бер, К-2, Н-В, Чд), *бор* (Лг, Ов) ‘ліс (у заг. значенні)’ (пор.: сибірське *бор* називає ‘ліс взагалі; великий ліс’ (СРНГ 3: 96), ‘ліс взагалі’ (Мурзаєв 1: 98—99); 2) *бір* (Бар, Жт, К-2, Лб, Пп, Рж, Чрн), *бор* (К-1, Ол, Пл, Рж, Чрн) ‘сосновий ліс’ (пор.: в інших говірках України та Росії номен трапляється на позначення ‘соснового лісу’ з уточненням місця розташування, віку, розміру лісу та виду ґрунту, на якому росте ліс; укр. діал. *бир*, *бір*, *бор* та *бур* ‘сосновий ліс на підвищенні’, ‘сосновий ліс на піщаній землі’ (Черепанова: 30); *бир* ‘старий сосновий ліс’ (Данилюк 1997: 10—11; Данилюк 2013: 14—15); *бир* ‘великий сосновий ліс’ (Шийка 2016: 91); рос. діал. *бор* ‘сосновий ліс на сухому піщаному місці’ (СРНГ 3: 96), ‘сосновий ліс на піщаних підвищених місцях’ (СВК: 36); 3) *бір* (с. Забара Бар) ‘густий ліс’ (пор.: у говірках Кіровоградщини та східнополіському говорі при трактуванні значень аналізованої лексеми вживаються додаткові

прикметники *дрімучий* і *темний*: *бир*, *бір*, *бор* та *бур* ‘густий дрімучий ліс’ (Черепанова: 29, 30, 34, 37); *бір* ‘дрімучий густий темний ліс’ (Громко: 25); у новгородських говірках РФ *бор* називає густий ліс з уточненням виду лісу та місця розташування: ‘густий, високий листяний ліс, що росте на підвищеному і сухому місці’ (СРНГ 3: 96); 4) *бір* (м. Коростишів, сс. Мамрин, Стрижівка К-2) ‘дубовий ліс’; 5) *бір* (с. Бараші Єм) ‘невеликий (малий) ліс’; 6) *бор* (с. Бродник Нр, сс. Верпа, Левковичі Ов) ‘ліс на болоті’ (пор.: у РФ (Мезенський район Архангельської області) номен *бор* позначає ‘висохле болото, поросле дрібним березняком’ (СРНГ 3: 96). М.І. Толстой у південних районах польського діалектного континууму, зокрема Орави, засвідчив уживання лексеми *bór* як терміна гідрорельєфу в значенні ‘болото’ [6: 27], без вказівки на його розташування (зокрема в лісі). У середньополіських говірках Житомирщини засвідчується значення ‘лісу’, але саме ‘лісу на болоті’, з уточненням місця знаходження. Практично поодиноким виявилось 7) значення *бор* (сс. Заріччя, Коренівка Ов) ‘хороший (добротний) ліс’. Уживання лексеми *бір* (*бор*) на території області не масове, вона побутує в різних районах із різним семантичним наповненням. Найчастіше лексема трапляється у значенні ‘сосновий ліс’, зокрема в центральній частині області (Жт, К-2, Пл та Чрн), поодинокі вживається у Рж, Пп, Лб, Бар, К-1 та Ол.

Сучасні українські дослідники географічної термінології також фіксують уживання аналізованого номена *бір* (*бор*) у близькому лексичному значенні: лексеми *бир*, *бір*, *бор* та *бур* ‘хвойний ліс’, ‘мішаний ліс на сухому місці’, ‘старий ліс з чистими стовбурами’ у східнополіських говірках (Черепанова: 30); *бир* ‘великий ліс’ та *бір* ‘великий ліс’, ‘мішаний ліс, де переважає сосна’, ‘старий ліс’ у західнополіських говірках (Данилюк 1997: 10—11; Данилюк 2013: 14—15); *бір* ‘бір’ у бойківських говірках (Онишкевич І: 57); *бір* ‘старий ліс’, ‘мокре місце між двома узгір’ями’ у говірках Кіровоградщини (Громко: 25); *бір* ‘високий старий ліс’, ‘хвойний ліс’, ‘мішаний ліс’, *бор* ‘бір’ у говірках Ровенщини (Шийка: 91). У говірках РФ номен *бор* фіксується в таких значеннях: ‘піщане місце, покрите густим лісом чи кущами, а інколи і без лісу’, ‘простір між річками, порослий лісом’, ‘незаселений лісовий простір’, ‘верес, кущі, які ростуть у сосновому лісі на високому місці’, ‘підвищене місце’, ‘суша, суходіл’, ‘частина паші з піщаною або глинистою землею’, ‘підводна мілина на озерах’ (СРНГ 3: 96), у Воронежському краї *бор* позначає ‘великий ліс’ та характеризує гідрорельєф ‘сире торфове місце’ (СВК: 36), у Сибіру — ‘сосновий ліс на пісках, сухий ліс на добре дренованих ґрунтах’ (Мурзаєв І: 98—99).

Отже, порівнюючи уживання географічного терміна *бір* (*бор*) зі східнослов’янськими мовами, варто відзначити розширення значеннєвого наповнення лексеми *бір* (*бор*) від ‘сосна; сосновий ліс’ до ‘ліс (у заг. значенні)’ в говірках Житомирщини та в сибірських говірках РФ (можливо, це пов’язано з тим, що в кінці ХІХ — поч. ХХ ст. з території України відбувалися масові еміграції та засилання людей до Сибіру). Уперше нами

зафіксовано вживання слова *бор* у значенні ‘хороший (добротний) ліс’. Аналізований номен засвідчується іншими дослідниками на позначення виду лісу, якості та розміру, розташування відповідно до рельєфу чи виду ґрунту, на позначення болота, але не спостерігаємо вживання лексеми *бор* у значенні ‘хороший (добротний) ліс’.

У Рм (сс. Мала Козара, Олександрівка) та Бр (сmt Брусилів, сс. Нові Озеряни, Привороття) слово *бір* (*бор*) уживається з прикметником *сосновий* на позначення ‘соснового лісу’. Означення фактично зайве, оскільки стрижнева лексема *бір* позначає ‘сосновий ліс’. Спостерігається тавтологія (*бір* = *сосновий ліс*, *сосновий бір* = *сосновий сосновий ліс*).

У Мл (с. Федорівка) зафіксовано, похідний від лексеми *бір* (*бор*), дериват *борок*, який утворився шляхом додавання суф. *-ок* на означення здрібності й уживається на позначення ‘хвойного лісу’. Перші письмові згадки терміна *борок* на території України фіксуємо в XVI—першій пол. XVII ст. із семантикою ‘малий бір, борок’ (СУМ XVI—I пол. XVII 3: 33). М.В. Никончук також зафіксував уживання деривата *борок* та словосполучення *ч’їсти борок* на позначення ‘назви для невеликої рівнини серед лісу, вільної від дерев’ у Ол (сс. Майдан та Лопатичі) (Никончук 1994: карта № 27), номінація яких неочевидна, затемнена. Можемо припустити, що певні ділянки лісу, де росли хвойні дерева, вирубали, термін же *борок* залишився на позначення не частини лісу з хвойними деревами, а для називання місця, де раніше росли дерева, тобто ‘штучної’ галявини, ‘штучної’ рівнини серед лісу’. Для позначення відсутності чогось, у конкретному випадку дерев, до іменника *борок* додали прикметник *ч’їсти* > *ч’їсти борок*. З часом ця номінація стерлася й ці місця вирубки стали сприйматися як ‘рівнина серед лісу, вільна від дерев’.

Якщо порівняти функціонування лексеми *борок* на досліджуваній території з іншими регіонами східних слов’ян, зокрема, у говірках Сумщини номен *борок* вживається у значеннях ‘невеликий сосновий ліс’ та ‘невеликий ліс, гай’ (Черепанова: 24); у західнополіському говорі — ‘молодий сосняк’ (Данилюк 2013: 16); у говірках Ровенщини — ‘невеликий ліс’ (Шийка: 14); рос. діал. апелятив *борок* передає поняття ‘хвойний гай на пагорбі’, ‘пагорб, порослий лісом або без лісу’, ‘дрібні кущі’, ‘кладовище’ (СРНГ 3: 114), ‘невеликий сосновий ліс’ (СВК: 36).

За результатами обстежень, у деяких районах Житомирської області лексема *бір* (*бор*) невідома (Рд, Бр, Ан, Рм, Хр). У К-2 побутує географічний термін *бір* і зафіксовано онімизований дериват *борок* → ойконім *Борок*. В Ан номен *бір* (*бор*) не трапляється, проте в основі ойконіма *Борок* засвідчується (похідний від *бор*) дериват *борок*, що свідчить про його колишнє побутування на цій території. Можливо, зникнення лексеми *бір* (*бор*) пов’язано з тим, що в історичному плані на позначення понять ‘лісу’, ‘соснового лісу’ деякий час паралельно функціонували різні терміни та словосполучення (*ліс*, *бір* (*бор*), *сосновий ліс*) і один із них, зокрема *ліс* на позначення ‘лісу (в заг. значенні)’ поступово заступив термін *бір* (*бор*), а для називання ‘соснового лісу’ мовці надали перевагу слово-

сполученню *сосновий ліс*. За даними наших досліджень, обмежене вживання лексеми *бір* (*бор*) у говірках Житомирщини, зникнення її в окремих районах дає підстави говорити, що вона архаїзується, відходить до пасивного складу лексики, маркується як діалектна. Номен *бір* (*бор*) трапляється рідко, його місце заступають інші лексеми та словосполучення: *ліс, сосновий ліс*.

Зупинимось ще на одному загальновідомому терміні *гай* — давнє спільнослов'янське слово, яке утворилося ще на праслов'янському ґрунті: *гай* < пл. **gajь* (ЕСУМ I: 451). Перші фіксації лексеми *гай* в Україні засвідчено вже у XIII ст. на Волинській землі, можливо, на позначення поселення біля м. Луцька, яке нині ототожнюється із с. Підгайці (Луцький р-н Волинська обл.): *близь города. нѣкоемь мѣстѣ. именовъ в Гаї* (ЕСЛН: 40—41). З XIV ст. спостерігається активне вживання лексеми *гай* у різних значеннях: у XIV—XV ст. 'гай' (ССУМ I: 237); у XIV—XVIII ст. 'лісок, діброва' (Тимченко ІСУЯ I/I: 500—501); у XVI—першій пол. XVII ст. 'гай, ліс' (СУМ XVI—I пол. XVII 6: 181—182). На початку XX ст. номен *гай* позначав 'гай, невеликий ліс' (Грінченко I: 265), а з другої пол. XX ст. має значення 'невеликий, переважно листяний ліс' (СУМ II: 15).

На Житомирщині вживання іменника *гай* в історичних джерелах зафіксовано з XVII ст.: з *кгрунты, пу(л)ми оремьми <:> // и неоремьми, сеножатми, лесами, гаями, дубровами, заро(с)лями, садами и древо(м) бортным*, 1611 р. (АКЖГУ: 334—335); *кони поменены^и уря^иникъ менилъ бы^и по^иманьє в гаю, на кгру^ите Скоморо^икимъ має^ино^ити є^и м^и пана Пото^икого, пана єго при покоше^ию и рибаню гаєв^и року теперешне^и*²⁰, 1635 р. (АЖГУ: 113). У Житомирських актових книгах слово *гай* використовується лише шість разів, що свідчить про його рідке вживання у XVII ст. на обстеженій території. У державному архіві Житомирської області в опрацьованих справах XIX—XX ст. (1858—1917 рр.) жодного разу не зафіксовано вживання слова *гай* у ділових документах, замість нього використовується синонім *лѣсокъ* або словосполучення *мелкій лѣсъ: а также мелкій лѣсъ на крестьянскихъ сѣнокосахъ*, 1882 р. (ДАЖО ф. 710, оп. 1, од. зб. 1, арк. 11 зв.); *рядомъ съ этой землей расположенъ єго лѣсокъ*, 1888 р. (ДАЖО ф. 135, оп. 1, од. зб. 1, арк. 169). М.В. Никончук засвідчив спорадичне вживання географічного терміна *гай* у значенні 'ліс між полянами, перелісок' у К-1 (Немирівка), Нр (с. Ласки), Ол (с. Жубровичі), Пп (с. Сокільча), та Чрн (с. Жадьки) (Никончук 1979: 96). Т.О. Марусенко (див. Марусенко) та П.С. Лисенко (див. Лисенко 1961, Лисенко 1974) не простежують уживання лексеми *гай* на теренах Житомирщини.

Разом із тим зібраний нами матеріал під час експедицій до населених пунктів Житомирської області свідчить, що лексема *гай* у говірках Житомирщини має широку амплітуду семантичних коливань. Номен *гай* зафіксований у таких значеннях: позначення лісу за породою дерев — 1) 'березовий ліс' (Бар, Бер, Жт, К-1, Лг, Лб, Пп) (пор. укр. діал. 'невеликий березовий ліс' (Черепанова: 55); 2) 'дубовий ліс' (с. Топорище Хр; с. Мовчанівка Рж); 3) 'листяний ліс' (сmt Нова Борова, сс. Старий Бобрик

Хр; сс. Городище, Киянка, Колодянка, Лідівка, Майстрів Н-В) (пор. ще укр. діал. 'листяний ліс' (Черепанова: 55); рос. діал. 'листяний ліс, дубрава', 'чистий молодий листяний ліс, кущові зарослі' (СРНГ 6: 95); 4) 'лісовий масив з дерев одного виду' (сс. Давидівка, Іванівка Жт); 5) 'ліс (у заг. значенні)' (сс. Наталівка, Орепи Н-В) (пор. рос. діал. 'ліс' (СРНГ 6: 95); позначення якості лісу — 6) 'красивий, незарослий ліс' (сmt Хорошів, сс. Березівка, Дворище Хр; сс. Зелена Поляна, Пулино-Гута, Ясенівка Пл) (пор. рос. діал. 'дрімучий ліс; чаща в лісі' (СРНГ 6: 95); позначення віку або розміру лісу — 7) 'молодий листяний ліс' (м. Коростишів, сс. Кмитів, Мамрин, Стрижівка, Студениця К-2); 8) 'невеликий (малий) ліс' (м. Бердичів, с. Скragлівка Бер) (пор. укр. діал. 'невеликий ліс', 'невеликий рідкий ліс' (Черепанова: 55); 'великий ліс', 'малий ліс', 'невеликий, переважно листяний ліс' (Данилюк 2013: 31); 'невеликий ліс', 'невеликий сосновий ліс' (Громко: 54); 'невеликий ліс' (Шийка: 28); рос. діал. 'невеликий, але густий листяний ліс' (СРНГ 6: 95); позначення відсутності дерев у лісі — 9) 'галявина в лісі' (с. Вишевичі Рд). Таким чином, при дослідженні терміна *гай*, нами уперше зафіксовано його вживання у значеннях: 'красивий, незарослий ліс', 'лісовий масив із дерев одного виду', 'молодий листяний ліс'.

У Бр поширене сполучення іменника *гай* з прикметниками на позначення виду лісу за породою дерев чи переважаючого виду рослин: *березовий гай* (сmt Брусилів, сс. Нові Озеряни та Привороття), *малиновий гай* (с. Нові Озеряни), *дубовий гай*, *сосновий гай*, *вільховий гай* (сmt Брусилів, сс. Нові Озеряни та Привороття). Словосполучення *гайок соснови* в значенні 'сосновий ліс, гай' записано М.І. Толстим на території Білорусі (с. Сваринь Брестська обл.) [6: 48].

Словосполучення *гайовий ліс* трапляється в Ан (с. Зарубинці) у значенні 'ліс, у якому ростуть берези і сосни' та Жт (с. Вертокиївка) на позначення 'місця, де росте багато беріз'. Здавалося б, що лексеми не повинні поєднуватися між собою, оскільки і прикметнику, й іменнику властиве поняття 'лісу' ('лісовий ліс'), але прикметник *гайовий* у свідомості мовців сприймається в значенні 'березовий' або 'сосновий', тобто на позначення місця скупчення певного виду дерев (беріз, сосен); спостерігається трансформація семантики.

Дослідники географічної термінології в інших областях України зафіксували вживання лексеми *гай* у таких значеннях, які не побутують на інших територіях, відсутні вони й у говірках Житомирщини: у значенні 'ліс серед поля' у східнополіському говорі (Черепанова: 55); 'рідкий ліс' у західнополіському говорі (Данилюк 2013: 31); 'липовий ліс', 'низьке місце, вербняк', 'необроблене поле', 'ділянка поля, дуже поросла бур'яном', 'берег' у говірках Кіровоградщини (Громко: 54); 'ліс між полянами, перелісок', 'мала ділянка соснового лісу серед поля', 'невеликий ліс серед болота', 'луг, який заріс лозою', 'болото', 'багніста ділянка на лузі', 'густе й велике пустозілля' у говірках Ровенщини (Шийка: 28).

Термін *гай* властивий не лише для української мови, але й для інших слов'янських мов. У РФ зафіксовано багато цікавих значень, які не трапляються на інших територіях: 'гай; лісок', 'ліс, що стоїть окремо від основного лісового масиву або в оточенні більш дрібного лісу', 'невеликий, стоячий окремо листяний ліс, особливо в низинних місцях', 'ліс, який виступає кутом із основного масиву', 'ліс, що росте на луговому місці', 'низьке, сире місце, заросле травою чи кущами', 'заливний луг', 'заливний луг або ділянка лісу', 'луг', 'великий луг', 'топке або висушене, але незручне для косіння трави місце', 'частина, ділянка в полі, в лісі, на лузі і т. п.', 'ділянка поля', 'невелика ділянка поля, лісу', 'невеликий острівець очерету, дерев і т. п.' (СРНГ 6: 95—96); 'листяний ліс, гай', 'луг, сінний покіс', 'призаплавна низина, поросла рідким лісом і кущами' (СВК: 67). Лексема **gajъ* у польській, чеській, словацькій, верхньо- та нижньолужицькій, сербохорватській і словенській літературних мовах позначає 'гай, лісок'. У тому ж значенні *goj* фіксується в полабській мові [6: 55—56].

Форма *гайок* утворена за допомогою суф. *-ок* від географічного терміна *гай*, який позначає 'невеликий ліс' (СУМ II: 15). Дериват *гайокъ*, що відомий у значенні 'маленький лісок', зафіксовано в XIV, XVI та XVIII ст. (Тимченко ІСУЯ I/I: 502). У XIV—XV ст. лексемі *гауокъ* засвідчено у складеній назві на позначення місцевості у Львівській землі — *деречинь гауокъ* (ССУМ 1: 237). У XVI—першій пол. XVII ст. номен *гайокъ* (*гаекъ*) позначав 'гайок' (СУМ XVI—I пол. XVII 6: 183). У XX ст. з'являється словоформа *гайочок* (СУМ II: 17). М.В. Никончук у XX ст. зафіксував уживання іменника *гайок* на теренах Житомирщини у значенні 'ліс між полянами, перелісок' у Жт, Єм, К-1, К-2, Лг, Мл, Нр, Н-В, Ов, Ол, Пп, Пл, Рд, Рж, Хр, Чрн, Чд. Нині у говірках Житомирщини лексема *гайок* передає ті самі поняття, що й *гай*: 'березовий ліс' (сmt Брусилів, сс. Карабачин, Лазарівка, Морозівка Бр; сс. Білка, Сушки К-1), 'красивий, незарослий ліс' (сс. Зелена Поляна, Пулино-Гута, Ясенівка Пл), 'молодий листяний ліс' (м. Коростишів, с. Стрижівка К-2), лише в одному з нп Пп (с. Турбівка) лексема позначає ліс із додатковою ознакою рельєфу 'ліс у низині' (пор. рос. діал. *гаёк* 'призаплавна низина, заросла рідким лісом і кущами' (СВК: 67). Під час експедиції вживання лексеми *гай*, її дериватів та слововосполучень нами не записано у Єм, Мл, Нр, Ов, Ол, Рм, Чрн та Чд.

Українські дослідники географічної термінології фіксують уживання деривата *гайок* переважно для називання 'невеликого (малого) лісу' (Данилюк 2013: 31; Громко 1999: 54; 4: 252; Шийка 2016: 28) та 'невеликого листяного лісу' (Черепанова 1984: 55; Данилюк 2013: 31), інші значення трапляються зрідка в окремих регіонах. Так, на Волині термін позначає 'клин лісу' (Данилюк 1997: 23), 'великий ліс', 'рідкий ліс' (Данилюк 2013: 31); на Ровенщині — 'місце, де був ліс', 'ліс між полянами, перелісок' (Шийка: 28).

У м. Коростені було записано слово *деревняк* на позначення 'лісу (в заг. значенні)'. За походженням — це дериват від ад'єктива *деревний* <

* *dervynъ(jь)* (ЭССЯ 4: 213—214). Є.К. Тимченко зафіксував прикметник *деревный* у 1545 р. і 1864 р. у значеннях ‘деревний’, ‘дерев’яний’, ‘дров’яний’ та субстантив *деревня* у значенні ‘дерево, ліс’ (Тимченко 1: 205). У всіх наведених значеннях апелятив *деревня* маніфестує сему ‘дерево’: рос. діал. *дерёвня, дерёвня* збір. ‘дерева’ (урал.) (СРНГ 8: 13); укр. *дерёвня* ‘ліс, дерева’, ‘зрубані дерева, ліс для побудови’, ‘дерев’яний будинок’, ‘дерев’яна частина в плузі’ (Грінченко I: 369); укр. діал. *дерёвня* ‘будівельний ліс’ (Лисенко 1961: 27). Прикметник *деревні* у значенні ‘зроблений з дерева, дерев’яний’ досі функціонує на Поліссі (Лисенко 1974: 65). Уживання аналізованого номена в значенні ‘ліс’ не зафіксовано в пам’ятках, у інших слов’янських народів та на інших територіях України. Лексеми *деревняк* засвідчено лише в іншій термінологічній сфері (с/г лексика): *деревняк* ‘дерев’яний плуг’ (Курило: 69).

На позначення ‘лісу (в заг. значенні)’ вживається і лексема *пуща*, коріння якої сягає ще посл. періоду **pustĭa* від **pustъ* ‘дикий, пустий’ (ЕСУМ 4: 646). У XIV—XV ст. слово *пуща* вживалося на території Волині в значенні ‘густий ліс, лісові зарості’ (ССУМ 2: 278). У сучасній мові номен позначає ‘великий, густий, дрімучий ліс; хащі’ // перен. ‘глушину, відлюдне місце’ (СУМ VIII: 412—413).

На Житомирщині перші письмові згадки аналізованої лексеми в значенні ‘густого лісу’ знаходимо в актових книгах кінця XVI ст.: *непооднократъ нае(з)джаючи на кгрунтъ нишъ и(л)яшо(в)ски(и), дуброву и пущу нашу пустошатъ и сече(т) границу вольне(и)кую*, 1583 р. (АКЖМУ: 54). У XVII ст. лексема *пуща* продовжує вживатися в ділових документах Житомирщини: *ня(т)дєся(т) лаштовъ сма(л)цованого берєсто(в)ского дєрева, добре выробленого в пущи ере(м)ко(в)ско(и)*, 1611 р. (АКЖГУ: 135); *тамъ дня вчора^шшого быгъши и ты^х и шкодъ в порибанью пущи дєрева з чожого такъ на бидованье яко и и^шшого ушелякого*, 1635 р. (АЖГУ: 169); *те(ж) и дєрева бо(р)тного дубового немало в пусчи Житомер(р)ску(и) чере(з) тыхъ же по(д)даныхъ черъняхо(в)скихъ постинаного и вниве(ч) попсованого*, 1649—1650 рр. (Ділова мова: 192). В актових книгах подається декілька словоформ: *в пущи, в пу(ш)чи, в пушъчи, пу(с)чами, в пусъчи, в пусчи*. Втім, в опрацьованих справах 1858—1917 рр. державного архіву Житомирської області жодного разу не трапляється слово *пуща*. Ймовірно, що на цей час лексема перестала вживатися в офіційно-діловому стилі, а залишилася лише у розмовно-побутовому. В.М. Мойсієнко в 1995 р. зафіксував уживання лексеми *пуща* в Ан (с. Гордіївка), але не в повсякденному вжитку, а при записі замовлянь: *Я ж тебе вимовляю, кочергою вимітаю, на пуці, на нетрі ссилаю* [3: 43], що свідчить про її значно давніше існування.

Нині в говірках Житомирщини досліджувана лексема *пуща* представлена такими значенневими варіантами: 1) ‘ліс (у заг. значенні)’ (с. Троковичі Чрн; смт Великі Коровинці та с. Рачки Чд); 2) ‘зарослий ліс’ (с. Турчинівка, Тютюнники Чд) (пор. укр. діал. ‘густий, важко прохідний ліс’ (Черепанова: 189); ‘густий ліс’, ‘зарості кущів’ (Данилюк 1997: 80; Данилюк 2013: 113); ‘густий ліс’ (Громко: 168; 4: 296); блр. діал.

пу́шча позначає ‘великий, густий, непрохідний, віковий ліс’, ‘віковичний неторканий густий ліс; незаселені, дикі місця’, ‘гущу, зарослі’ (Яшкін 2005: 561—562); 3) ‘невеликий (малий) ліс’ (сс. Печанівка, Химрич Рм) (пор. волин. діал. ‘малий ліс’ (Данилюк 1997: 80; Данилюк 2013: 113); 4) ‘темний ліс’ (м. Бердичів, с. Скragлівка Бер); 5) ‘місце, де нічого не росте’ (м. Коростень, с. Жабче К-1; сс. Кмитів, Студениця К-2; с. Заможне Жт та сс. Зелена Поляна, Пулино-Гута, Ясенівка Пл) (пор. укр. діал. ‘частина поля, де нічого не росте’ (Громко: 168). Останнє записане значення не стосується лісу, а взагалі вказує на відсутність рослинності. Зафіксований термін *пу́шча* з семантикою ‘місце, де нічого не росте’ не функціонує на інших територіях України та в інших слов’ян.

Разом із тим українські дослідники в інших регіонах фіксують уживання лексеми *пу́шча* в значеннях, які нами не засвідчено — ‘старий ліс’, ‘великий ліс’ (Данилюк 1997: 80; Данилюк 2013: 113), ‘необроблене поле’ (Данилюк 2013: 113); ‘випалене місце на полі’ (Громко: 168); ‘забур’янене, необроблене поле’, ‘пустий сосновий ліс, який росте переважно на низинному мокрому місці’ (Шийка: 94), лексема *пу́шча* позначає ‘сосновий ліс, який росте переважно на низинному мокрому місці’ (Никончук 1979: 56).

Отже, географічна термінологія Житомирщини містить цінну інформацію про історію цієї території, особливості ландшафту, розвитку мови та культуру місцевого населення. На Житомирщині виникла значна кількість нових географічних термінів та словосполучень, які не побутують на інших територіях України та в інших слов’янських мовах: *деревняк*, *ялинівка*, *ду́плістий лес* та ін. Проаналізовану сему ‘ліс (у заг. значенні)’ репрезентують полісемантичні терміни, які мають широку амплітуду значеннєвих коливань. Деякі географічні терміни зафіксовано в таких значеннях, які не трапляються на інших територіях України та поза її межами. Уперше записано вживання лексеми *бор* у значенні ‘хороший (добротний) ліс’; лексеми *борóк* на позначення ‘хвойного лісу’; терміна *гай* у значеннях ‘красивий, незарослий ліс’, ‘лісовий масив з дерев одного виду’ та ‘молодий листяний ліс’, номена *пу́шча* у значенні ‘місце, де нічого не росте’.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- АЖГУ — Акти Житомирського гродського уряду: 1635 р. Серія актових документів і грамот / Підг. до вид. В.М. Мойсієнко. — Житомир, 2004. — С. 90—197.
- АКЖГУ — Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 р. Серія актових документів і грамот / Підг. до вид. А.М. Матвієнко, В.М. Мойсієнко. — Житомир, 2002. — 390 с.
- АКЖМУ — Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582—1588 pp.). Пам’ятки української мови XVI ст. Серія актових документів і грамот / Підг. до вид. М.К. Бойчук. — К. : Наук. думка, 1965. — 191 с.
- ВГ — Волинські грамоти XVI ст. Пам’ятки української мови XVI ст. Серія актових документів і грамот / Упор. В.Б. Задорожний, А.М. Матвієнко — К. : Наук. думка, 1995. — С. 202—205.
- Грінченко — Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. — К. : Наук. думка, 1907—1909. — Т. I—IV.

- Громко — Громко Т.В. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / Т.В. Громко, В.В. Лучик, Т.І. Поляруш. — К.—Кіровоград: РВЦ КДПУ, 1999. — 224 с.
- ДАЖО — Державний архів Житомирської області (фонди).
- Данилюк 1997 — Данилюк О.К. Словник народних географічних термінів Волині / О.К. Данилюк. — Луцьк: Надстир'я, 1997. — 108 с.
- Данилюк 2013 — Данилюк О.К. Словник народних географічних термінів Волині / О.К. Данилюк. — Вид. друге, доповн. і виправл. — Луцьк: Вежа-Друк, 2013. — 148 с.
- Ділова мова — Ділова мова Волині і Наддніпрянщини. XVII ст. (36. актових документів) / Підг. до вид. В.В. Німчук, В.М. Русанівський, К.С. Симонова та ін. — К., 1981. — 316 с.
- ЕСЛН — Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / Відп. ред. О.С. Стрижак. — К.: Наук. думка, 1985. — 253 с.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови. У семи томах. Т. 1—6. — К.: Наук. думка, 1982—2012.
- ЗЛА — Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. — Вып 3: Растительный мир. — Минск, 2000. — 162 с.
- Курило — Курило О.Б. Матеріали до української діалектології та фольклористики / О.Б. Курило. — К., 1928. — 135 с.
- Лисенко 1961 — Лисенко П.С. Словник діалектної лексики Середнього і Східного Полісся / П.С. Лисенко / Відп. ред. І.О. Варченко. — К.: Вид-во АН УРСР, 1961. — 71 с.
- Лисенко 1974 — Лисенко П.С. Словник поліських говорів / П.С. Лисенко. — К.: Наук. думка, 1974. — 260 с.
- Марусенко — Марусенко Т.А. Матеріали к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов) // Полесье: Лингвистика, Археология, Топонимика / Отв. ред.: В.В. Мартынов, Н.И. Толстой. — М.: Наука, 1968. — С. 206—255.
- Мурзаев — Мурзаев Э.М. Словарь народных географических терминов / Э.М. Мурзаев. — Издание 2-е, перераб. и доп. — М.: Картгеоцентр — Геодезиздат, 1999. — Т. 1—2.
- Никончук 1979 — Никончук М.В. Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся) / М.В. Никончук. / Відп. ред. А.М. Залеський. — К.: Наук. думка, 1979. — 313 с.
- Никончук 1994 — Никончук М.В. Лексичний атлас Правобережного Полісся / М.В. Никончук / Упор. О.М. Никончук. — Київ—Житомир, 1994 р. — 418 с.
- Онишкевич — Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок / М.Й. Онишкевич / Відп. ред. І.Г. Матвіяс. — К.: Наук. думка, 1984. — Ч. I—II.
- СВК — Дьякова В.И. Словарь географической лексики Воронежского края (с историческими комментариями) / В.И. Дьякова, В.И. Хитрова. — Воронеж: Воронежский гос. университет, 2009. — 344 с.
- СРНГ — Словарь русских народных говоров. / Под ред. Ф.П. Филина и Ф.П. Сороколетова. — М.; Л.; С.—Петербург: Наука, 1966—2010. — Вып. 1—47.
- ССУМ — Словник староукраїнської мови XIV—XV ст.: В 2 т. — К.: Наук. думка, 1977—1978 рр. — Т. 1—2.
- СУМ — Словник української мови: В 11 т. — К.: Наук. думка, 1970—1980. — Т. I—XI.
- СУМ XVI—I пол. XVII — Словник української мови XVI—першої половини XVII ст.: У 28-ми вип. / НАН України Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. / Відп. ред. Д. Гринчишин. — Львів, 1996, 1999. — Вип. 3, 6.

- Тимченко — *Тимченко Є.* Матеріали до словника писемної та книжної української мови XVI — XVIII ст. Пам'ятки української мови. Серія словників / Підг. до вид. В.В. Німчук та Г.І. Лиса. — К.— Нью-Йорк, 2003. — Кн. 1—2.
- Тимченко ІСУЯ — *Тимченко Е.* Историчний словник українського язика / Під ред. Е. Тимченка. — Т. I, Зошит I (А—Ж). — Харків — К. : Вид-во «Українська радянська енциклопедія», 1930. — 528 с.
- Черепанова — *Черепанова Е.А.* Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья: Словарь / Е.А. Черепанова. — Сумы, 1984. — 274 с.
- Шийка — *Шийка С.В.* Словник народних географічних термінів Ровенщини / С.В. Шийка / Відп. ред. О.П. Карпенко. — Тернопіль: Астон, 2016. — 118 с.
- ЭССЯ — *Этимологический словарь славянских языков.* Праслав. лекс. фонд / Под ред. О.Н. Трубачева. — М. : Наука, 1977. — Вып. 4. — 235 с.
- Яшкін — *Яшкін І.Я.* Беларускія геаграфічныя назвы: Тапаграфія. Гідралогія / І.Я. Яшкін. — Мінск: Навука і тэхніка, 1971. — 256 с.
- Яшкін 2005 — *Яшкін І.Я.* Слоўнік беларускіх мясцовых геаграфічных тэрмінаў: Тапаграфія. Гідралогія / І.Я. Яшкін. — Мінск: Беларуская навука, 2005. — 808 с.
- Nitsche — *Nitsche P.* Die Geographische Terminologie des Polnischen / P. Nitsche. — Köln—Graz, 1964. — 339 s.
- Schütz — *Schütz J.* Die geographische Terminologie des Serbokroatischen / J. Schütz. — Berlin: Akademie—Verlag, 1957. — 113 s.
- SSJ — *Slovník slovenského jazyka / Ved. red. dr. Št. Peciar.* — Bratislava: Vyd. Slovenskej Akademie Vied, 1960. — D. II. — 648 s.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Карпенко О.П.* Гідронімikon Центрального Полісся / О.П. Карпенко. — К. : Кий, 2003. — 317 с.
2. *Малько Р.Н.* Названия рельефа в чешском и словацком языках: автореф. дис. ... канд. филол. наук. / Р.Н. Малько. — Минск, 1970. — 17 с.
3. Поліські замовляння / Зібрав та уклав В. Мойсієнко; Ред. В. Врублевський. — Житомир: «Авжеж!», 1995. — 70 с.
4. *Потапчук І.М.* Народна географічна термінологія в західноподільських говірках / І.М. Потапчук. Дис. ... канд. філол. наук. — Кам'янець-Подільський, 2012. — 356 с.
5. *Толстой Н.И.* К проблеме изучения славянских местных географических терминов / Н.И. Толстой // Местные географические термины / Отв. ред. Е.М. Поспелов и Н.И. Толстой. — М. : Мысль, 1970. — С. 46—53.
6. *Толстой Н.И.* Славянская географическая терминология. Семасиологические этюды / Н.И. Толстой. — М. : Наука, 1969. — 262 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ:

Ан — Андрушівський р-н, Бар — Баранівський р-н, Бер — Бердичівський р-н, Бр — Брусилівський р-н, Єм — Ємільчинський р-н, Жт — Житомирський р-н, К-1 — Коростенський р-н, К-2 — Коростишівський р-н, Лг — Лугинський р-н, Лб — Любарський р-н, Мл — Малинський р-н, Нр — Народицький р-н, Н-В — Новоград-Волинський р-н, Ов — Овруцький р-н, Ол — Олевський р-н, Пп — Попільнянський р-н, Пл — Пулинський р-н, Рд — Радомишльський р-н, Рм — Романівський р-н, Рж — Ружинський р-н, Хр — Хорошівський р-н, Чрн — Черняхівський р-н, Чд — Чуднівський р-н.

Статтю отримано 07.11.2017

Tetyana Chernenko

Ivan Franko Zhytomyr State University, Zhytomyr

GEOGRAPHICAL TERMS FOR DETERMINATION OF FORESTS IN THE STORIES OF ZHYTOMYR REGION

The article analyzes the names on the designation of the lexical-semantic group ‘forest (in the general sense)’ in the dialects of the Zhytomyr region in comparison with the Ukrainian literary language, dialectal and other Slavic languages. The geographic terms of Zhytomyr region attracted the attention of linguists: M. V. Nikonchuk, T. A. Marusenko, P. S. Lysenko, etc., but the system description of the geographical terminology of the region is still absent.

The concept of ‘forest (in the general sense)’ on the investigated territory is represented by polysemantic geographical terms: лес, ле́с, ліс, лі́с, лі̀с, бір, бор, гай, деревняк, пуща. The earliest written mentions of the use of words of ліс (лес), бір (бор), пуща on the territory of Zhytomyr region are certified with the XVI century, nominae гай — from the XVII century. The commonly used form of ліс covers almost the entire surveyed array of heavens (central, southern, western, eastern regions of the region). In northern areas, the use of forms prevails лес. In the central regions of the region the lexemes are fixed simultaneously ліс and лес, since they are on the verge between the dialects of the northern and southern dialects. The spread of forms ле́с, лі́с and лі̀с limited to several populated areas. Use of lexemes бір (бор) on the territory of Zhytomyr region is not widely spread, it lives in different regions with different semantic content. Often, lexeme occurs in the sense of ‘pine forest’ in the central part of the area. According to the results of surveys, in some areas of lexemes бір (бор) is unknown. It is certified that lexemes tokens of гай and пуща in the territory of Zhytomyr region have a wide amplitude of semantic oscillations. The word for the first time was written in Korosten town, деревняк in the meaning of ‘forest’, which is not recorded in the monuments, in other Slavic peoples and in other territories of Ukraine. Lexeme деревняк is certified only in another terminology field.

We first recorded the use of tokens бор in the sense of ‘good forest’, words борок on the designation of ‘coniferous forest’, the term гай in the meaning of ‘beautiful, not grown forest’, ‘forest array of trees of the same species’, ‘young deciduous forest’, the nominae пуща for the designation of ‘a place where nothing grows’.

Keywords: *appellative, geographical term, lexeme, nominae.*

Мовна мозаїка

ВАНТАЖІВКА чи ВАНТА́ЖІВКА?

Вантажі́вка — порівняно нове слово, утворене на основі словосполучення *вантажний автомобіль*, яким замінили розмовне слово *грузовик*, що було пов’язане з російським *грузовая машина*. В усному вжитку його наголошують *вантажі́вка*, очевидно, під впливом багатьох інших слів, так само наголошуваних, але різних за способом утворення, пор.: *візиті́вка, залікі́вка, гвинті́вка, мандрі́вка, брукі́вка* і под. У словниках це слово зафіксоване переважно з наголосом *ванта́жі́вка*, тобто в ньому збережено наголос спільнокореневого іменника *ванта́ж* і прикметника *ванта́жний*. Однаковий наголос сприяє підтриманню тісних словотвірних зв’язків між цими спільнокореновими словами. Саме тому правильно наголошувати *ванта́жі́вка*.

Катерина Городенська